

POMNIK HISTORII

Lokalizacja: ul. Jana Pawła II, 55-100 Trzebnica (kościół)
ul. Ks. W. Bochenka 30, 55-100 Trzebnica (klasztór)
woj. dolnośląskie

Funkcja: zespół sakralny

Chronologia: pocz. XIII-XVIII w.

Forma ochrony: wpis do rejestru zabytków - nr rej. A/3879/18; A/3881/626/W; A/1856/416
(patrz niżej)

Podstawa prawna włączenia na listę pomników historii: Rozporządzenie Prezydenta RP
z dnia 4 lipca 2014 roku
(Dz.U. 2014, poz. 957)

Trzebnica – zespół dawnego opactwa cysterek

Tekst na podstawie dokumentacji NID opracowała Anna Wawrzyńczuk

Trzebnica, woj. dolnośląskie. Zespół dawnego opactwa cysterek z pocz. XIII-XVIII w., kościół, widok od północnego wschodu, fot. G. Grajewski, stan z 2010 r.

Wartość obiektu

Zespół dawnego opactwa cysterek w Trzebnicy odznacza się wyjątkowymi wartościami historycznymi i artystycznymi, a także autentycznością substancji. Na szczególną uwagę zasługują późnoromańskie i wczesnogotyckie kamienne detale rzeźbiarsko-architektoniczne pochodzące z pierwszej fazy budowy kościoła oraz kaplica pw. św. Jadwigi - pierwsza na ówczesnych ziemiach polskich w pełni gotycka budowla, będąca pionierską realizacją w stylu gotyku francuskiego. Bardzo wysoki poziom artystyczny reprezentuje również pochodzące z XVI i XVII w. wyposażenie świątyni i klasztoru, którego twórcami byli najwybitniejsi artyści działający ówczesnie na Śląsku.

Zespół dawnego opactwa cysterek w Trzebnicy ma szczególne znaczenie dla historii zarówno Śląska, jak i całej Polski, zwłaszcza doby piastowskiej. Kościół, będący jednym z kilku mauzoleów

Piastów Śląskich, pomyślany został jako swoisty „pomnik władzy” o programie ideowym odnoszącym się do gloryfikacji boskiego rodowodu władzy świeckiej i stanowi polityczny symbol dążeń monarchicznych swojego fundatora - księcia wrocławskiego Henryka Brodatego. Świątynia pełni ponadto rolę sanktuarium patronki Polski i Śląska, św. Jadwigi Śląskiej, co nadaje jej znaczenie ponadregionalne i powoduje, że jest celem licznych pielgrzymek.

Lokalizacja

Zespół dawnego opactwa cysterek położony jest na wschodnim skraju miasta Trzebnica.

Historia

Klasztor trzebnicki, ufundowany w 1202 r. przez księcia wrocławskiego Henryka Brodatego i jego żonę – Jadwigę, był pierwszym żeńskim konwentem cysterskim na ziemiach polskich, a jednocześnie jedyną w ówczesnej Europie wielką bazyliką zbudowaną dla cysterek. O wyjątkowej pozycji opactwa, do którego sprowadzono mniszki z Bambergu, świadczy bezpośrednia inkorporacja do cystersów najpierw klasztoru w Pforcie, a następnie w Lubiążu (żeńskie fundacje cysterskie podlegały z reguły jurysdykcji biskupów diecezjalnych). Bogate uposażenie klasztoru, władającego rozległymi dobrami na Śląsku oraz w Wielkopolsce, dało mu silne podstawy ekonomiczne, a to z kolei umożliwiło powołanie filii: w Ołoboku, Osłovan koło Brna, Owińskach koło Poznania i Chełmie.

Kościół budowany był od 1203 r., a jego uroczyste poświęcenie miało miejsce 25 sierpnia 1219 r. Zgodnie z cysterską regułą, był bezwieżową bazyliką z transeptem. Tuż po kanonizacji Jadwigi w 1267 r., wzniesiono - ufundowaną przez jej córkę księżnę Gertrudę oraz wnuka Władysława księcia wrocławskiego i arcybiskupa Salzburga - kaplicę gotycką, w której złożono ciało świętej. Prawdopodobnie wówczas powstała także zachodnia wieża kościoła. Kolejny etap intensywnych prac w obrębie założenia przypada na 2 poł. XVII i XVIII w.: w latach 1679-80, z inicjatywy księżny Krystyny Katarzyny Pawłowskiej z Wierzbną przebudowano grobowiec Jadwigi, w latach 1697-1726 trwały prace pod kierunkiem J. G. Kalckbrennera nad nowymi zabudowaniami klasztorowymi (wzniesionymi w miejscu zburzonego założenia romańskiego), w połowie XVIII w. przeprowadzono barokizację wnętrza kościoła, a w 1789 r. zbudowano nową wieżę zachodnią oraz przedsionek.

Siedzibę cysterek trzebnickich kilkakrotnie trawiły pożary, niszczona była także przez wojny (wojna trzydziestoletnia) i najazdy (m.in. husyckie w 1432 r.). W 1810 r. klasztor uległ sekularyzacji. Cenny księgozbiór oraz liczne elementy wyposażenia wewnątrz przeniesiono do Wrocławia. W klasztorze stworzono obóz jeniecki, a następnie szpital wojskowy. Od 1817 do 1857 r. na jego terenie działała m.in. przędzalnia wełny. W 1870 r. właścicielami części klasztoru stali się joannici, a w 1889 r. - siostry boromeuszki. Oba zakony urządziły w swych częściach szpitale. Ostatecznie, Rycerze Maltańscy przekazali swój udział boromeuszkom, które oprócz szpitala prowadziły sierociniec i szkołę gospodarstwa domowego.

W latach 30. XX w., podczas prac renowacyjnych odkryto trzy zamurowane średniowieczne portale i wyeksponowano je. Odślonięcie portalu z przedstawieniem Dawida i Betsabe wiązało się z koniecznością wycięcia fragmentu ściany klatki schodowej z boku fasady kościoła.

Po 1945 r. w Trzebnicy kontynuowano przedwojenną działalność – świątynia pełniła funkcję kościoła parafialnego, część klasztoru zajmowały siostry boromeuszki, natomiast w pozostałych pomieszczeniach ulokowano szpital powiatowy. Po przeniesieniu szpitala wszystkie budynki klasztorne przeszły w posiadanie sióstr, które prowadzą w nich m.in. zakład opiekuńczo-leczniczy.

Opis

W skład historycznego zespołu zabudowań dawnego opactwa cysterek w Trzebnicy wchodzi romański zbarokizowany kościół parafialny pw. św. Bartłomieja Apostoła i św. Jadwigi, późnobarokowy klasztor oraz teren na którym znajdują się budynki pomocnicze.

Kościół parafialny pw. św. Bartłomieja Apostoła i św. Jadwigi jest trójnawową bazyliką z transeptem, prezbiterium zamkniętym absydą oraz zachodnią wieżą na osi budowli. Nad nawami rozparto sklepienia krzyżowo-żebrowe, nad nawą główną - sześciopiętrowe. W części wschodniej kościoła, po południowej stronie prezbiterium, znajduje się trójprzęsłowa, zamknięta pięciobocznie gotycka kaplica pw. św. Jadwigi, której ściany przeprute zostały wysokimi ostrołukowymi oknami.

W obrębie kościoła zachowały się kamienne detale architektoniczne z okresu średniowiecza: słuszki, bazy, kapitele, zworniki itp. oraz portale z płaskorzeźbami w tympanonach przedstawiającymi:

1) sceny Ukrzyżowania i Koronacji NPM (wczesnogotycki z ok. 1290 r., znajdujący się między kaplicą pw. św. Jadwigi a prezbiterium), 2) grającego na harfie Dawida i Betsabe ze służącą (późnoromański z 1218-30 r., znajdujący się w ścianie fasady, przysłonięty później dostawioną wieżą), 3) Matkę Boską z Dzieciątkiem i adorującymi aniołami (późnoromański z ok. 1250 r., znajdujący się na północnej ścianie transeptu). Reliktem romańskiej świątyni, a zarazem jej najwcześniejszą realizacją, jest także ukończona w 1214 r. sklepiona krypta św. Bartłomieja usytuowana pod prezbiterium.

Zbarokizowane wnętrza kościoła dekorują liczne obrazy autorstwa m.in.: Michaela L. Lukasa Willmanna i Philippa Christiana Bentuma oraz rzeźby Franza Josepha Mangoldta, a ponadto dzieła sztukatorów, snycerzy, pozłotników, złotników, ebenistów, kamieniarzy itd. Wystrój dopełnia secesyjny prospekt organowy z 1903 r. autorstwa Hansa Poelziga. Wewnątrz kaplicy pw. św. Jadwigi usytuowano marmurowy barokowy pomnik nagrobny autorstwa Marcina Bielawskiego z alabastrową figurą pólężącej św. Jadwigi autorstwa F. J. Mangoldta. Przy balustradzie otaczającej nagrobek umieszczono epitafium Karoliny – księżnej legnicko-brzeskiej, ostatniej Piastówny.

Monumentalny **klasztor**, przylegający do kościoła od strony południowej, składa się z pięciu dwukondygnacyjnych skrzydeł otaczających dwa wirydarze.

Wpis do rejestru zabytków

- *dawny kościół Cystersek w Trzebnicy*, wpisany do rejestru zabytków decyzją z dnia 28 listopada 1947 r., **nr rejestru A/3879/18**,
- *zespół klasztorny Kongregacji Sióstr Miłosierdzia św. Karola Boromeusza w Trzebnicy*, wpisany do rejestru zabytków decyzją z dnia 18 kwietnia 1990 r., **nr rejestru A/3881/626/W**,
- *ośrodek historyczny miasta Trzebnica*, wpisany do rejestru zabytków decyzją z dnia 12 lutego 1956 r. i 7 lipca 2008 r., **nr rejestru A/1856/416**.

Więcej informacji o zespole na stronie: www.szlakcysterski.org

Bibliografia

- 2006 *Zabytki sztuki w Polsce. Śląsk*, red. S. Brzezicki, Ch. Nielsen, Warszawa, s. 883-886.
- Daniluk M.
1979 *Cysterki*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. III: *Cenzor-Dobszewicz*, pod red. R. Łukaszyka, L. Bieńkowskiego, F. Gryglewicza, Lublin, s. 717-721.
- Kanior M.
2004 *Pierwsze fundacje cysterek na ziemiach polskich*, [w:] *Cysterki w dziejach i kulturze ziem polskich, dawnej Rzeczypospolitej i Europy Środkowej*, red. A. M. Wyrwa, A. Kielbasa, J. Swastek, Poznań, s. 39-51.
- Kutzner M., Zlat M.
1995 *Śląsk*, [w:] *Architektura gotycka w Polsce*, pod red. T. Mroczko i M. Arszczyńskiego, Warszawa, s. 125-153.
- Łuzyniecka E.
2002 *Trzebnica*, [w:] *Architektura klasztorów cysterskich. Filie lubiąskie i inne cenobia śląskie*, Wrocław, s. 88-107.
- Rozpędowski J.
1987 *Opactwo pań cysterek w Trzebnicy*, [w:] *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki*, red. J. Strzelczyk, Poznań, s. 263-281.

Stulin S., Włodarek A.

1995 *Trzebnica*, [w:] *Architektura gotycka w Polsce*, pod red. T. Mroczko i M. Arszyńskiego, t. II:
Katalog zabytków, pod red. A. Włodarka, Warszawa, s. 245.